

Sylwia Kulczyk

Uniwersytet Warszawski
Wydział Geografii i Studiów Regionalnych

Problem regionalizacji dla potrzeb turystyki na przykładzie Mazowsza

Wstęp

Problem regionu w turystyce od lat należy do szeroko dyskutowanych. W Polsce na ten temat wypowiedzieli się między innymi: Mileska (1963), Warszzyńska i Jackowski (1978), Bartkowski (1986), Liszewski (2002), Durydiwka i Kowalczyk (2003).

Istnieją dwa zasadnicze sposoby przeprowadzania regionalizacji. Regiony mogą być obszarami wyizolowanymi z przestrzeni, bądź też stanowić element systematycznego podziału określonego obszaru. W niniejszym artykule termin „region” stosowany jest w drugim z wymienionych ujęć. Wydaje się, że skoro krajobraz i wszystkie jego elementy są zjawiskami ciągłymi w przestrzeni, to regionalizacja, będąca odzwierciedleniem ich zmienności również powinna być przestrzennie ciągła. Tak rozumiane regiony są przede wszystkim spójnymi wewnątrznie obszarami o określonym potencjale dla rozwoju turystyki, w mniejszym stopniu zaś odnoszą się do istniejącej presji turystycznej.

Rozwój turystyki, a zwłaszcza zyskujących z roku na rok na popularności form takich jak turystyka poznawcza, aktywna czy też ekoturystyka (Zaręba 2002), wa-

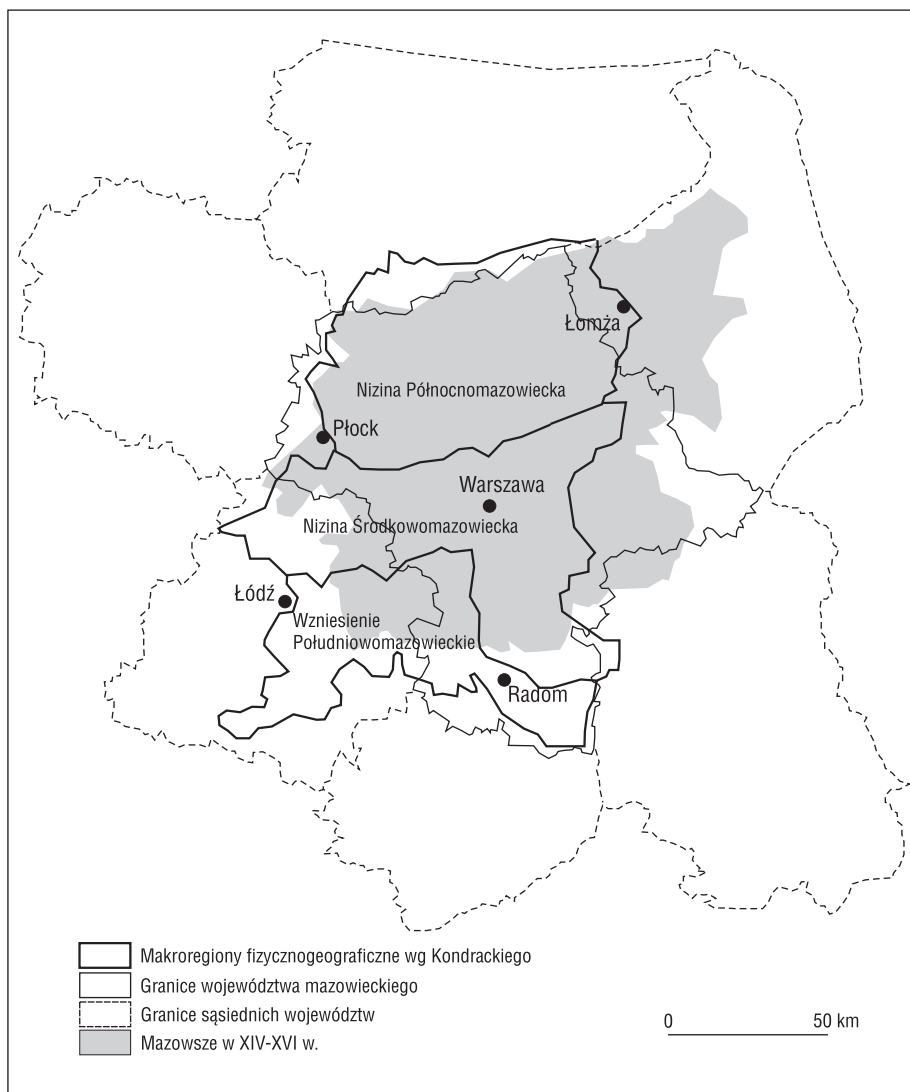
runkowany jest przede wszystkim atrakcyjnością przyrodniczą i kulturową obszaru. Ponieważ system przyrodniczy wysokiej rangi, obejmujący zarówno elementy przyrodnicze, jak i efekty jego działalności, nazywany jest krajobrazem (Malińska, Lewandowski, Harasimiuk 2004), zatem można stwierdzić, że podstawą wyróżniania regionów o określonym potencjale turystycznym powinna być ich względna (zależna od skali) spójność krajobrazowa.

Jedną z podstawowych cech krajobrazu jest jego fizjonomia. Z punktu widzenia turystyki aspekt ten wydaje się kluczowy. Wszak turystyka poznawcza w ujęciu popularnym nazywana bywa popularnie „oglądaniem”. Wydaje się, że w praktyce turystycznej pojęcie regionu pojmowane jest intuicyjnie, jako wycinek przestrzeni różny od otoczenia. Zasięg przestrzenny tak rozumianego regionu wiąże się ze skalą prowadzonych rozważań. Dokonując podziału regionalnego Polski dla potrzeb generalnego opisu przestrzeni, nawiązuje się zazwyczaj do krain historyczno-geograficznych, jak Pomorze, Wielkopolska czy Mazowsze. Jakkolwiek zakłada się obiektywne istnienie wyróżnianych regionów, ich granice trudno zazwyczaj zidentyfikować w terenie. Podstawowymi czynnikami ograniczającymi czytelność granic regionu jest duża szerokość stref przejściowych, mogąca w przypadku jednostek wyróżnianych w skali kraju dochodzić do kilkudziesięciu kilometrów, jak też mała kontrastowość sąsiadujących ze sobą jednostek. Oczywiście, kwestia odbioru danego wycinka przestrzeni jako konkretnego regionu zależna jest w dużej mierze od jego znajomości. Ważnym narzędziem umożliwiającym turystyce zapoznanie się z odwiedzanym obszarem są przewodniki turystyczne.

Autorka podjęła próbę identyfikacji granic Mazowsza. Istniejące regionalizacje fizycznogeograficzne, historyczne i administracyjne skonfrontowano z zasięgiem regionu wynikającym z treści przewodników turystycznych, jakie ukazały się w ostatnich latach.

Mazowsze w ujęciu wybranych podziałów regionalnych

Kształtowanie się Mazowsza jako krainy historycznej miało miejsce w późnych pradziejach i w średniowieczu. Lesisty i zabagniony obszar w dorzeczu środkowej Wisły obejmował obszar od Polesia i wododziału Niemna po błota wokół Łęczycy i od środkowej Narwi po dolny Wieprz i Pilicę (Tyszkiewicz 2003). Komunikację pomiędzy kilkoma istniejącymi na tym obszarze regionami osadniczymi zapewniały rzeki. W XI w. terytorium szczepowe Mazowsza zmniejszyło się o terytoria nadbużańskie, które przeszły we władanie Rurykowiczów, dając początek późniejszemu Podlasiu, które jednak w późniejszych wiekach okresowo stanowiło całość z Mazowszem. Jak zauważa Tyszkiewicz (2003), utrzymująca się przez kilka wieków niezależność polityczna Mazowsza zdecydowała o jego odrębności regionalnej w kulturze i prawie. Według cytowanego wyżej autora, pod koniec średniowiecza Mazowsze znajdowało się na progu tworzenia własnego narodu. Dlatego

Ryc. 1. Makroregiony fizycznogeograficzne na tle zasięgu Mazowsza w ujęciu historycznym i administracyjnym

w ujęciu historycznym granice Mazowsza rozumiane są najczęściej jako jego zasięg w XIV – XVI w.

W ujęciu przyrodniczym najważniejszymi wyróżnikami Mazowsza jako regionu są: peryglacjalny typ krajobrazu, przejściowy charakter klimatu i położenie poza zasięgami buka, świerka i jodły. W regionalizacji fizycznogeograficznej Kondrackiego (1988) istnieją trzy makroregiony noszące w nazwie przyrostek „mazowiecki”. Nizina Północnomazowiecka leży na północ od doliny Środkowej Wisły, prze-

cięta jest przez Narew i Wkrę, płynące w dolinach utworzonych przez wody topniejącego lądolodu podczas ostatniego zlodowacenia. Na wysoczyznach międzydolinnych dominuje krajobraz peryglacjalny, ukształtowany podczas zlodowacenia środkowopolskiego. Nizina Środkowomazowiecka stanowi kotlinowate obniżenie, ukształtowane na założeniu trzeciorzędowej niecki tektonicznej, w którym zbiegają się rzeki płynące z różnych kierunków. W krajobrazie dominują peryglacjalne równiny denudacyjne i zwymnione tarasy rzeczne. Wzniesienia Południowomazowieckie stanowią obszar przejściowy do regionów wyżynnych zarówno pod względem hipsometrycznym i klimatycznym, jak i botanicznym.

Jak pokazuje ryc. 1, utworzone w 1999 r. województwo mazowieckie nie pokrywa się ani z granicami przyrodniczymi, ani historycznymi. Obejmuje historycznie przynależące do Małopolski i charakteryzujące się wyżynnym krajobrazem dawne województwo radomskie, natomiast nie znalazły się w nim historycznie mazowieckie powiaty rawski, skierniewickie łowicki i kutnowski na zachodzie, łomżyński, kolneński i grajewski na północnym wschodzie oraz rycki na południowym zachodzie (Kaliński 1999).

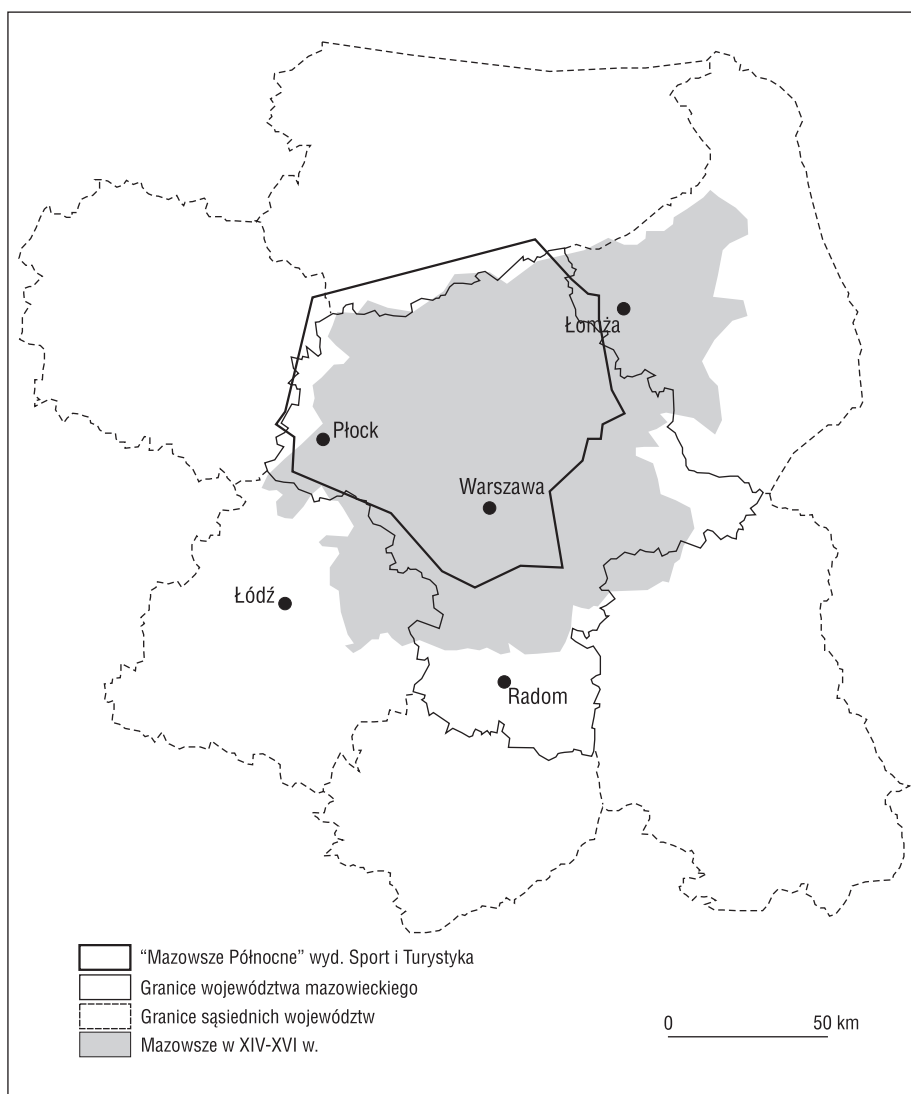
Jak wynika z przedstawionych wyżej przykładów podziałów regionalnych, Mazowsze nie jest regionem spójnym przyrodniczo i kulturowo. A. Richling (2004) wskazuje, że zasięg omawianego regionu odnosić należy przed wszystkim do granic historycznych, traktując zróżnicowanie przyrodnicze jako tło.

Mazowsze w ujęciu przewodników turystycznych

Brak regionalizacji uwzględniającej kompleksowo cechy przyrodnicze i kulturowe dopuszcza pewną dowolność pojmowania Mazowsza jako regionu. W celu zwerifikowania, jak jego zasięg przedstawiany jest turystom, przeanalizowano treść wydanych w ostatnich kilku latach przewodników turystycznych. Każdy z nich ma w tytule słowo „Mazowsze”. Omówione pozycje przeznaczone są dla turystów nastawionych na indywidualne, aktywne poznawanie regionu. W treści każdego z analizowanych opracowań uwzględniono zarówno atrakcje przyrodnicze, jak i kulturowe.

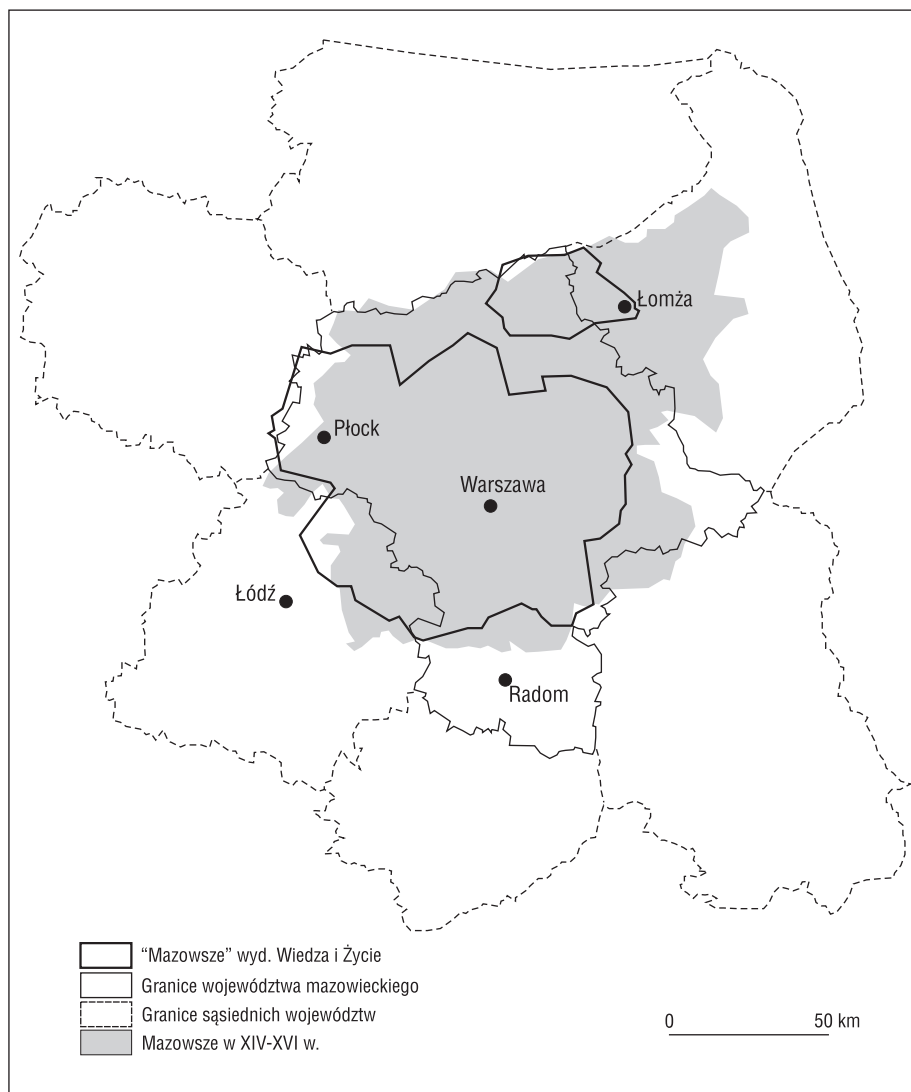
Mazowsze północne (Glinka i in. 1998) ukazało się w serii przewodników po Polsce zainicjowanej przez wydawnictwo Sport i Turystyka, a następnie przejętej przez MUZA SA. W części wstępnej autorzy obszernie omawiają region mazowiecki w ujęciu historycznym. Zaznaczają jednocześnie, że prawa serii wydawniczej uniemożliwiły pełną spójność zasięgu treści przewodnika z granicami historycznymi. Najwyższą zbieżnością z granicami historycznymi oraz administracyjnymi charakteryzuje się północno-zachodnia i północna granica opracowania (ryc. 2).

Mazowsze (Herz, 2000) wydane przez Wydawnictwo Wiedza i Życie w serii „Wędrówki po Polsce”, utożsamia opisywany region z Niziną Mazowiecką. Autor nie wskazuje jednak precyzyjnie granic tej jednostki, nie powołuje się również na

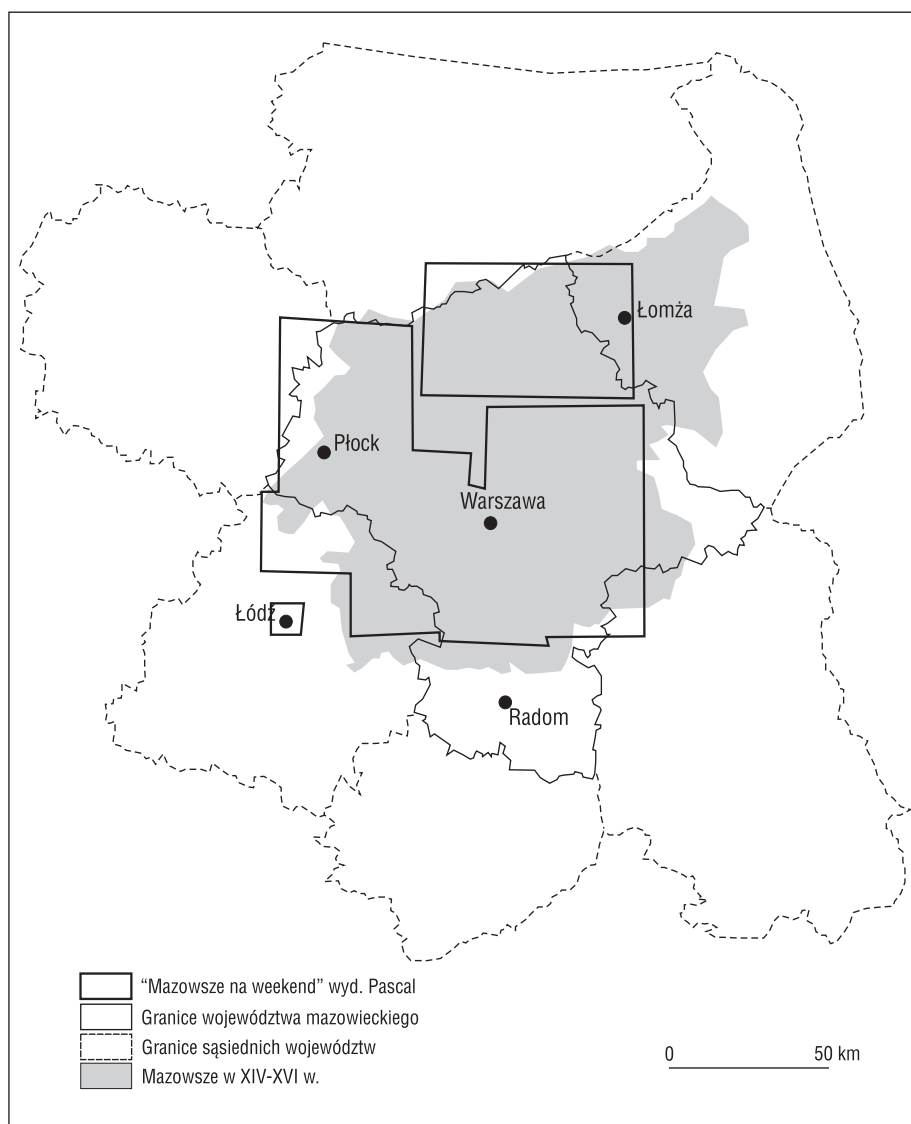
Ryc. 2. Zasięg obszaru opisanego w przewodniku *Mazowsze Północne* (Glinka i in. 1998) na tle zasięgu Mazowsza w ujęciu historycznym i administracyjnym

powszechnie znane podziały fizycznogeograficzne. Nakreślone przezeń granice regionu nawiązują raczej do granic historycznych (ryc. 3). Autor przewodnika skupił się na omówieniu najbardziej interesujących dla turystów obszarów, co zdecydowało o rozczłonkowaniu wykreowanego przez przewodnik regionu. Oprócz jednostki głównej, o granicach w większości zbieżnych z historycznymi w części południowej i zachodniej, opisano także jako niezależną część Kurpie (rejon Łomża-Ostrołęka- Myszyniec).

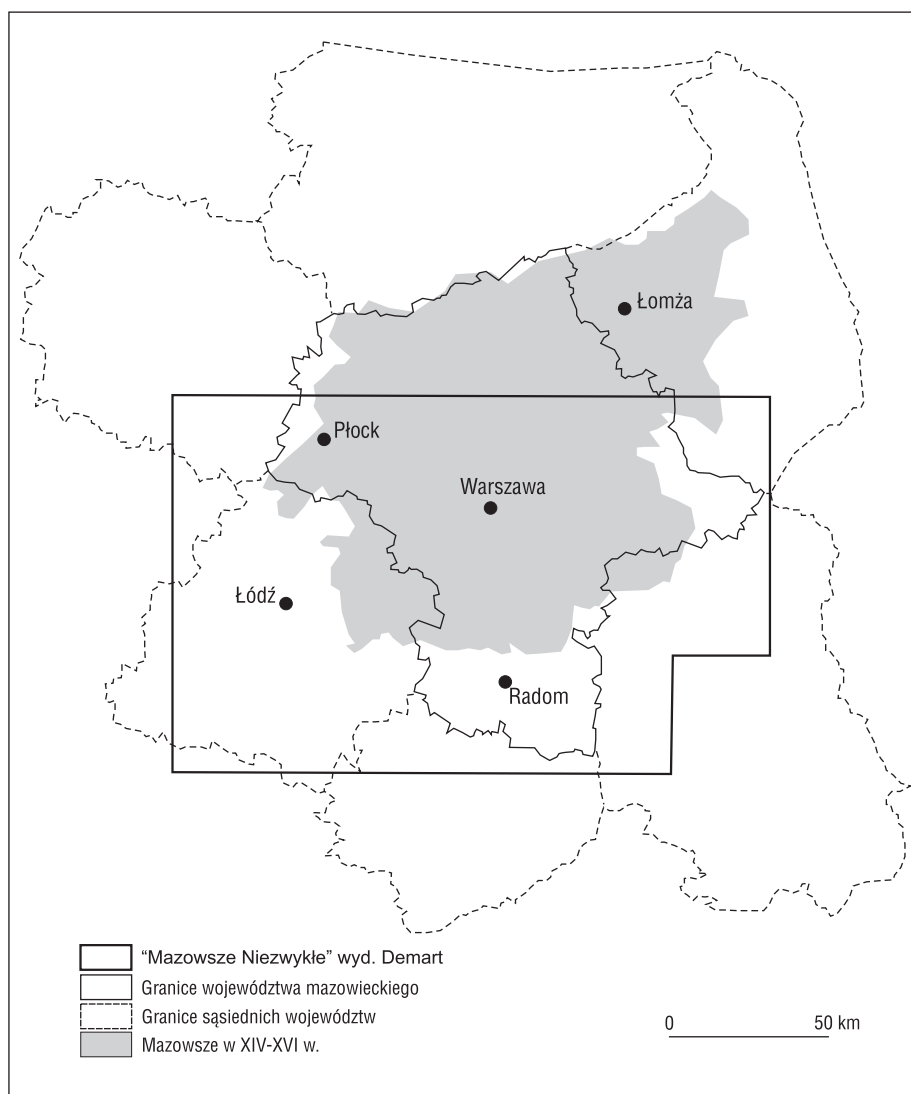
Ryc. 3. Zasięg obszaru opisanego w przewodniku *Mazowsze* (Herz 2000) na tle zasięgu Mazowsza w ujęciu historycznym i administracyjnym

Mazowsze na weekend (Kulczyk, Krakowiak 2000) wydawnictwa Pascal stara się nawiązywać do historycznych granic regionu, nie obejmując jednakże (podobnie jak poprzednio omawiane pozycje) północno-wschodniej części historycznego Mazowsza, leżącej obecnie w obrębie woj. podlaskiego (ryc. 4). Pewnym dysonansem jest opisanie jako części omawianego regionu również Łodzi. Wydaje się, że takie ujęcie zostało podyktowane nie dbałością o wartość merytoryczną publikacji, ale względami marketingowymi.

Ryc. 4. Zasięg obszaru opisanego w przewodniku *Mazowsze na weekend* (Kulczyk, Krakowiak 2000) na tle zasięgu Mazowsza w ujęciu historycznym i administracyjnym

Wydanie pozycji *Mazowsze niezwykle* planowane jest przez wydawnictwo Demart na 2007 r. (komunikacja ustna). Zakres opracowania podyktowany jest zarówno procesem tworzenia serii wydawniczej, która miałyby objąć terytorium całej Polski, jak i koniecznością dostosowania opisu do istniejących już arkuszy mapy samochodowej Polski. Niemniej, obraz regionu wyłaniający się ze wstępnie określonego zakresu publikacji (komunikacja ustna) jest zdumiewający – jako Ma-

Ryc. 5. Zasięg planowanego przewodnika *Mazowsze niezwykle* (wyd. Demart) na tle zasięgu Mazowsza w ujęciu historycznym i administracyjnym

zawsze potraktowano rozległe partie terenu, leżące na południe, wschód i zachód od historycznego Mazowsza. W obrębie tak pojmowanego Mazowsza znalazło się niemal całe województwo łódzkie (ryc. 5). Jednocześnie pominięto dużą część historycznego regionu na północy (teren ten opisano w tomie *Warmia i Mazury niezwykle* (komunikacja ustna).

Stosunkowo najłatwiejsze do zidentyfikowania jako region jest Mazowsze opisywane w publikacjach wydawanych na zlecenie samorządu województwa mazowiec-

kiego (Bochenek 2003, Sypek 2004, Kulczyk 2005). Granice regionu utożsamiane są w tym przypadku z aktualnymi granicami administracyjnymi. O trudnościach merytorycznych wynikających z takiego ujęcia świadczyć może fakt, że w publikacji *Zamki, pałace i dwory Mazowsza* (Sypek 2004) zdecydowano się opisać zespół pałacowo-parkowy w Nieborowie, znajdujący się na terenie województwa łódzkiego.

Podsumowanie

Jak wykazano powyżej, na podstawie literatury turystycznej nie sposób wskazać jednoznacznych granic regionu. Łatwiej stwierdzić, co Mazowszem, w ujęciu autorów omawianych przewodników, nie jest. W porównaniu do historycznych granic regionu, pomijany jest powszechnie obszar położony na północ i wschód od Łomży. Tereny te leżą w obrębie województwa podlaskiego i powszechnie uważane są za część Podlasia. W analizowanych opracowaniach jako fragment Mazowsza nie traktuje się też najczęściej południowej części obecnego województwa mazowieckiego. Wydaje się, że zgodność z prawdą historyczną nie jest jedyną przyczyną takiego stanu rzeczy. Obszar pominięty przez autorów przewodników leży w dużej odległości od stolicy. Warszawa jest ośrodkiem generującym większość ruchu turystycznego na Mazowszu, co wydaje się rzutować na zakres treści ujętych w przewodnikach.

Czy zatem podział danego obszaru na wyróżniające się zestawem indywidualnych cech regiony ma jakiegokolwiek znaczenie dla turysty jako osoby poznającej dany obszar?

Za koniecznością określenia na potrzeby turystyki możliwie jednoznacznego zasięgu regionów przemawiają następujące argumenty:

- wydzielony z przestrzeni obiekt łatwiej jest postrzegać, rozumieć, zapamiętywać;
- istnienie regionu daje podstawę do tworzenia regionalnych produktów turystycznych;
- jednoznaczność zasięgu regionu sprzyja ograniczaniu występowania obcych, obniżających harmonijność krajobrazu, a często degradujących jego walory estetyczne form, jak np. góralskie chaty na Mazowszu.

Na zakończenie należy podkreślić, że w dobie przystąpienia Polski do Unii Europejskiej, kiedy na znaczeniu tracą granice państwowe, to właśnie motywująca do aktywności poznawczej odmienność regionalna będzie miała istotne znaczenie jako czynnik rozwoju turystyki.

Literatura

- Bochenek M., 2003, *Mazowsze – turystyka weekendowa*, Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego, Warszawa.
- Bartkowski T., 1986, *Zastosowania geografii fizycznej*, PWN, Warszawa.

- Durydiwka M., Kowalczyk A., 2003, *Region turystyczny a procesy globalizacji*, Turyzm, 13.
- Glinka T. (red.), 1998, *Mazowsze Północne*, Sport i Turystyka, MUZA S.A., Warszawa.
- Herz L., 2000, *Mazowsze*, Wiedza i Życie, Warszawa.
- Kondracki J., 1988, *Geografia fizyczna Polski*, PWN, Warszawa.
- Kulczyk S., 2005, *Mazowsze – trasy rowerowe*, Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego, Warszawa.
- Kulczyk S., Krakowiak A., 2000, *Mazowsze na weekend*, Pascal, Bielsko-Biała.
- Liszewski S., 2002, *Przestrzeń turystyczna i osadnictwo turystyczne*, [w:] Gołembski G. (red.) *Kompendium wiedzy o turystyce*, PWN, Warszawa – Poznań.
- Malinowska E., Lewandowski W., Harasimiuk A., 2004, *Geoekologia – leksykon*, Uniwersytet Warszawski.
- Kaliński G. (red.), 1999, *Mazowsze – tradycja i współczesność*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Mileska M. I., 1963, *Regiony turystyczne Polski. Stan obecny i potencjalne warunki rozwoju*, Prace Geograficzne, 43.
- Richling A., 2003, *Położenie Mazowsza*, [w:] Richling A. (red.) *Przyroda Mazowsza i jej antropogeniczne przekształcenia*, Wyższa Szkoła Humanistyczna, Pułtusk.
- Sypek R., 2004, *Zamki, pałace i dwory Mazowsza*, Wydawnictwo ARX, Samorząd Województwa Mazowieckiego, Warszawa.
- Tyszkiewicz M., 2003, *Mazowsze jako kraina historyczna*, [w:] Richling A. (red.) *Przyroda Mazowsza i jej antropogeniczne przekształcenia*, Wyższa Szkoła Humanistyczna, Pułtusk.
- Warszyńska J., Jackowski A., 1978, *Podstawy geografii turystyki*, PWN, Warszawa.
- Zaręba D., 2002, *Ekoturystyka – wyzwania i nadzieje*, PWN, Warszawa.